

УДК 37.013.75 : 37.017.4 : 377.8 : 374

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ
МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ**

Ю. С. Бушнєв

**EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE
MODEL OF FORMATION THE FUTURE TEACHERS' CIVIL POSITION IN
THE EXTRACURRICULAR ACTIVITY
OF THE PEDAGOGICAL COLLEGE**

Yu. Bushnev

Мета експерименту, який описано у даній статті, полягає у перевірці змістово-функціональної моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу за обставини створення визначених педагогічних умов (усвідомлення викладачами і студентами необхідності підвищення власного рівня сформованості громадянської позиції; спрямованість змісту позанавчальних заходів на формування активної громадянської позиції майбутніх учителів; залучення студентів до створення середовища, яке сприяє ефективності процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів).

У відповідності до структури громадянської позиції майбутніх учителів визначено однойменні компонентам критерії її сформованості: мотиваційно-ціннісний, знаннєво-інформаційний, діяльнісно-поведінковий.

Мотиваційно-ціннісний критерій сформованості громадянської позиції майбутніх учителів уможливує встановлення рівня сформованості ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів та розвитку в них пізнавального інтересу до проблем держави. Знаннєво-інформаційний критерій вказує на рівень сформованості знань, які забезпечують функціональну громадянську освіченість, психолого-педагогічних та методичних знань, що є необхідними для формування даної якості особистості. Діяльнісно-поведінковий критерій дає змогу оцінити прагнення майбутніх учителів до прояву соціальної активності і їхню здатність займати й відстоювати активну громадську позицію, визначити рівень сформованості вмінь реалізувати заходи, які сприяють розвитку громадянського суспільства.

Проведене дослідження доводить обґрунтованість організаційно-педагогічних умов та розробленої моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу.

Ключові слова: модель, педагогічні умови, громадянська позиція майбутніх учителів, складники громадянської позиції, компоненти, критерії, показники, рівні сформованості громадянської позиції.

The pedagogical experiment is described in the article, the purpose of which is the formation of the future teachers' civil position in the extracurricular activities of the pedagogical college, the empirical results of the experiment are presented, the conclusions and recommendations for the implementation of relevant activities in other higher education establishments are outlined.

The purpose of the experiment described in this article is to check the content-functional model of forming the future teachers' civil position in the extracurricular activity of the pedagogical college, provided with certain pedagogical conditions (teachers' awareness and students' need to increase their own level of formation of civil position, the direction of the content of extracurricular activities on formation of future teachers' active civil position, students' involvement into the environment creation, favorable to the process of formation future teachers' civil position).

In accordance with the structure of the future teachers' civil position, the criteria with the components for its formation are identified: motivational-valuable, knowledge-informational, activity-behavioral.

The motivational-valuable criterion of the formation of the future teachers' civil position enables the establishment of the formation level of future teachers' valuable orientations and professional qualities and their availability of cognitive interest to the state problems. The knowledge-informational criterion points at the formation level of knowledge which provides functional civil education, psychological, pedagogical and methodological knowledge, which are necessary for the formation of this personality quality. Activity-behavioral criterion makes it possible to assess the future teachers' aspiration for the manifestation of social activity and their ability to occupy and defend an active civil position, to determine the formation level of skills in implementing measures promoting the development of civil society.

Thus, the conducted research proves the justification of organizational-pedagogical conditions and formation model of the future teachers' civil position in the extracurricular activity of the pedagogical college.

Keywords: model, pedagogical conditions, future teachers' civil position, components of civil position, components, criteria, indicators, levels of the civil position formation.

Постановка проблеми. Актуальною на етапі докорінного реформування системи освіти в Україні є проблема формування та розвитку активної громадянської позиції майбутнього педагога у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу, що потребує розробки, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки моделі і педагогічних умов формування означеного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні напрями дослідження окресленої проблеми представлено у працях вчених: психолого-педагогічні основи громадянського виховання (Боришевський, 2007 та ін.); виховання громадянина як необхідної умови розвитку громадянського суспільства (Алексєєва, 2006 та ін.); формування громадянської позиції особистості (Наливайко, 2014 та ін.); особливості

виховання громадянськості як інтегративної якості (Косарева, 1998; Снігур, 2004 та ін.); педагогічні умови громадянського виховання особистості (Молодцова, 2004 та ін.); сутність поняття «громадянська позиція» (Дьоміна, 2012; Рязанова, 2015 та ін.); педагогічні засади формування громадянської позиції студентської молоді (Острянюк, 2009; Рокіцька, 2010 та ін.); шляхи формування в особистості громадянської позиції в системі громадянського виховання (Сухомлинська, 1999 та ін.); зміст громадянської позиції як важливого складника професійної готовності майбутніх учителів (Сігова, 2008 та ін.); керівництво громадянським вихованням студентів (Гребеник, 2011; Козлова, 2005, 2015 та ін.). Однак, проблема формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації у наукових розвідках дослідників не знайшла свого ґрунтовного розгляду.

Метою статті є представлення результатів експериментальної перевірки змістово-функціональної моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення особистості, громадянина, професіонала активно відбувається під час навчання у закладах вищої освіти. Нині система виховання у навчальних закладах модернізується, мета її «полягає у вихованні демократично і національно зорієнтованої особистості, формуванні в неї комплексу громадянських якостей» (Острянюк, 2009, с. 48). Освітнє середовище педагогічного навчального закладу створює студентам можливості розвитку як професійного, так і особистісного. Є. Михайличев зауважує, що «середовище, сприятливе для громадянського виховання студентів, не обмежується тільки навчанням та вихованням, це також громадська робота студентів, спілкування та контакти в закладі і поза ним» (Михайличев, Карпова и Леонова, 2002, с. 90). Ми цілком погоджуємось із автором.

Мета експерименту, який описано у даній статті, полягає у перевірці змістово-функціональної моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу за умови створення визначених педагогічних умов (усвідомлення викладачами і студентами необхідності підвищення власного рівня сформованості громадянської позиції, спрямованість змісту позанавчальних заходів на формування активної громадянської позиції майбутніх учителів, залучення студентів до створення середовища, яке

сприяє ефективності процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів).

Завданнями експерименту є виявлення порівняльної ефективності впроваджених у освітній процес закладу вищої педагогічної освіти розробленої моделі та відповідного організаційно-педагогічного забезпечення.

У відповідності до структури громадянської позиції майбутніх учителів визначено однойменні компонентам критерії її сформованості: мотиваційно-ціннісний, знаннєво-інформаційний, діяльнісно-поведінковий. Ураховуючи вимоги сьогодення до сучасного педагога, узагальнення теоретичних надбань науковців з даної проблеми, особистісного бачення та думки експертів, що важливими є «кількісні й якісні зміни в особистісно-професійному зростанні вчителя, що ведуть до досягнення оптимальних результатів педагогічної діяльності» (Косарева, 1998, с. 38), нами розроблено показники за кожним з критеріїв сформованості громадянської позиції майбутніх учителів.

Мотиваційно-ціннісний критерій уможлиблює встановлення рівня сформованості ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів та розвитку в них пізнавального інтересу до проблем держави. Розглядається рівень сформованості їхніх мотивів до розвитку громадянського суспільства як передумови формування громадянської позиції майбутніх учителів.

Знаннєво-інформаційний критерій вказує на рівень сформованості в майбутніх учителів знань, які лежать в основі функціональної громадянської освіченості, психолого-педагогічних та методичних знань, що є необхідними для формування даної інтегральної якості особистості. Серед його показників є готовність до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики, що забезпечить при формуванні громадянської позиції майбутніх учителів їх уміння самопрезентації та готовність до соціальної активності.

Діяльнісно-поведінковий критерій дає змогу оцінити прагнення майбутніх учителів до прояву соціальної активності, здатність займати й відстоювати активну громадську позицію, рівень сформованості умінь реалізувати заходи, спрямовані на сприяння розвитку громадянського суспільства.

З огляду на виокремлені критерії і показники нагальним стає диференціювання рівнів сформованості громадянської позиції

майбутнього вчителя. Загальновідомо, що «рівень» – це міра розвитку, певний ступінь якості. Нами визначені рівні сформованості громадянської позиції майбутнього вчителя як інтегративної властивості особистості, а саме низький, середній, високий.

Низький рівень характеризується відсутністю мотивів до участі в розвитку громадянського суспільства та підвищення рівня сформованості громадянської позиції здобувачів вищої педагогічної освіти; несформованістю, або фрагментарною сформованістю ділових та особистісних якостей студента, ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів; відсутністю пізнавального інтересу до проблем держави; фрагментарністю фахових, психолого-педагогічних та методичних знань; неусвідомленістю сутності громадянської позиції майбутнього вчителя; нездатністю конструювати власну громадянську позицію; відсутністю умінь саморозвитку, самовдосконалення, самокритики; низькою соціальною активністю, відсутністю проявів прагнення відстоювати активну громадську позицію; відсутністю вміння здійснювати самокритику; небажанням реалізовувати власні професійні можливості на високому рівні; незацікавленістю у власному професійному розвитку, повною відсутністю асоціацій себе в образі сучасного учителя; нездатністю відповідати позитивному образу соціально активного учителя; відсутністю умінь ініціювати та проводити заходи, що сприяють розвитку громадянського суспільства; обмеженою комунікативною здатністю.

На наш погляд, середній рівень проявляється у частковій сформованості мотивів до участі в розвитку громадянського суспільства та епізодичному прояві власної зацікавленості в підвищенні рівня сформованості власної громадянської позиції; частковій сформованості ціннісних орієнтацій, професійних якостей майбутніх учителів, ділових та особистісних якостей фахівця; посередньому рівні розвитку пізнавального інтересу до проблем держави; не достатній сформованості знань, які становлять основу функціональної громадянської освіченості, фахових, психолого-педагогічних та методичних знань; наявності неусвідомлених навичок формування власної громадянської позиції; поверхневому розумінні вагомості громадянської позиції у професійній діяльності; достатньому рівні сформованості умінь реалізувати заходи, які сприяють розвитку громадянського суспільства; незначній вмотивованості до підвищення рівня сформованості громадянської позиції; наявності елементарних професійних навичок; епізодичному прояві соціальної

активності; зацікавленості у самоосвіті та професійному вдосконаленні; достатній сформованості готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики; наявності елементарних умінь здійснювати самопрезентацію та контролювати себе у спілкуванні; наявності достатньо сформованих комунікативних умінь; епізодично наявній здатності займати й відстоювати активну громадську позицію; епізодичному прояві соціальної активності; частковій відповідності соціально привабливому образу майбутнього учителя.

Слід зазначити, що високий рівень сформованості громадянської позиції – це наявність мотивів до розвитку громадянського суспільства та систематичного підвищення рівня сформованості власної громадянської позиції як майбутнього учителя; наявність високого рівня сформованості ціннісних орієнтацій; сформовані ділові, професійні та особистісні якості фахівця; високий рівень розвитку пізнавального інтересу до проблем держави; достатня сформованість знань, які лежать в основі функціональної громадянської освіченості, фахових, психолого-педагогічних та методичних знань; розуміння методичних аспектів діяльності майбутнього учителя; бачення цінності формування власної громадянської позиції та прагнення до підвищення рівня її сформованості; готовність до самовдосконалення; високий рівень сформованості готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики; наявне вміння здійснювати адекватну самооцінку та самокритику; наявний високий рівень не лише професійних, а й організаційних знань, наявність високого рівня комунікативних умінь та здійснення самопрезентації; наявна здатність розподіляти обов'язки, визначати відповідальність та права; наявна здатність займати й відстоювати активну громадську позицію; наявний хист до імпровізації, високий рівень прояву соціальної активності; цілеспрямоване прагнення майбутнього вчителя відповідати соціально привабливому образу сучасного вчителя; демонстрування відповідності характеристик здобувача вищої освіти усталеним вимогам суспільства до сучасного вчителя; здатність самостійно створювати комунікативні прийоми у залежності від конкретної ситуації в процесі формування власної громадянської позиції.

Задля з'ясування рівня сформованості компонентів громадянської позиції здобувачів вищої педагогічної освіти розроблено комплекс діагностичного інструментарію. Перелічимо. У процесі експериментальної роботи застосовувалися: методика «ціннісні орієнтації» М. Рокича

(Rokeach, 1973), адаптована автором – для визначення сформованості ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів; методика «Мотивація професійної та громадської діяльності» К. Замфір (Кокур та ін., 2011, с. 156), адаптована автором – для визначення сформованості мотивів до розвитку громадянського суспільства; тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва (Леонтєв, 2000, с. 15), адаптований автором – для визначення рівня розвитку пізнавального інтересу до проблем держави; анкета уявлень студентів щодо змісту понять вживаних у процесі формування громадянської позиції майбутнього вчителя (розроблена автором роботи) – для визначення рівня сформованості знань функціональної громадянської освіченості; зовнішнє спостереження (протокол спостереження розроблений автором) – для визначення рівня сформованості психолого-педагогічних та методичних знань необхідних для формування активної громадянської позиції майбутніх учителів; розроблений автором тест-опитувальник, – для визначення готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики; авторська анкета «Активна громадянська позиція майбутнього вчителя» – для визначення здатності займати й відстоювати активну громадську позицію; авторські критерії оцінювання звітів за результатами реалізації власного проекту (промоакції) майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності – для визначення рівня сформованості вмінь реалізувати заходи, що сприяють розвитку громадянського суспільства; аналіз портфоліо майбутнього вчителя – для визначення прояву майбутніми вчителями соціальної активності.

У ході дослідження сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх учителів важливим є порівняння отриманих результатів діагностування як у контрольних, так і в експериментальних групах до початку формування експерименту та після його завершення. Такий підхід забезпечить перевірку правомірності та значущості висунутої у ході педагогічного дослідження гіпотези, згідно з якою результативність процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позанавчальної діяльності педагогічного коледжу суттєво підвищується за умови впровадження науково обґрунтованої та організаційно й педагогічно забезпеченої моделі формування громадянської позиції здобувачів вищої педагогічної освіти, яка: враховує педагогічні умови формування громадянської позиції майбутніх учителів; передбачає аналіз, прогнозування та корекцію процесу формування громадянської позиції студентів

педагогічного коледжу на засадах систематичного оцінювання рівня сформованості відповідних компонентів громадянської позиції; забезпечує взаємозв'язок змісту, форм та методів позанавчальних заходів, що сприяють формуванню даної інтегративної якості; передбачає реалізацію Дорожньої карти формування громадянської позиції майбутніх учителів, авторського плану діяльності студентського об'єднання «Громадянська позиція майбутнього учителя» (неформальна освіта), а також авторський спецкурс для викладачів, працівників, керівників академічних груп та представників студентського самоврядування «Формування громадянської позиції майбутнього учителя у позанавчальній діяльності».

У проведеному педагогічному експерименті всього було задіяно 341 особу, з них: 218 студентів (контрольна група – 106 осіб, експериментальна – 112 осіб); викладачі (59 осіб), представники адміністрації педагогічних навчальних закладів (16 осіб), керівники академічних груп (21 особа), представники студентського самоврядування (15 осіб) та представники громадських організацій (12 осіб). Водночас вважаємо за доцільне акцентувати увагу, що до початку педагогічного експерименту і безпосередньо під час його проведення обрані групи знаходилися в ідентичних умовах: виховний процес регламентувався подібними програмами і планами роботи. Слід відмітити також, що кількісний склад контрольної та експериментальної груп, їх соціальні ознаки, рівень сформованості громадянської позиції здобувачів вищої освіти на початку експерименту були схожі.

Дослідження проводилось протягом 2014–2017 років та відбувалось у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

Зазначимо, що з учасниками саме експериментальних груп проводилась підготовка до участі в педагогічному експерименті. Спеціальна підготовка включала в себе: групові консультації, тьюторські години індивідуальних консультацій, семінари, тренінги тощо. Під час таких зустрічей розглянуто змістово-функціональну модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та відповідне організаційно-педагогічне забезпечення.

Безпосередньо на констатувальному етапі опрацьовано літературу з громадянського виховання у навчальних закладах, з організації позанавчальної роботи; розроблено необхідний діагностичний інструментарій; обґрунтовано компоненти, обрано критерії показники,

визначено вхідні рівні сформованості громадянської позиції майбутніх учителів.

Метою формувального етапу педагогічного експерименту стало впровадження розробленої автором змістово-функціональної моделі та створення обґрунтованих педагогічних умов формування громадської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу. Позанавчальну діяльність в ЕГ було організовано на основі авторської моделі, а в КГ – проходили традиційні позанавчальні заходи, тобто в організації поза навчальної діяльності не відбулося жодних змін.

Позанавчальна діяльність, спрямована на формування в майбутніх учителів громадянської позиції здійснювалась у педагогічних навчальних закладах у різних формах: аудиторні заходи на рівні академічної групи (лекторії, години спілкування, майстер-класи, диспути, обговорення питань формування громадянської позиції студентів, тьюторські години), індивідуальна участь студентів (є однією з основних форм громадської діяльності у час, вільний від навчальних занять), студентське самоврядування (виконують певну діяльність у рамках визначених повноважень займаної у студентському самоврядування посади, реалізація молодіжної ініціативи, створення ініціативних груп студентів з метою вирішення конкретної проблеми чи певної задачі, сприяння розвитку молодіжного руху в закладі, місті, регіоні), діяльність у ГО (охоплюють різні види громадської роботи, а саме: акції, форуми, конференції тощо).

На контрольному етапі було виконано заміри вихідного рівня сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх учителів (за тими ж діагностичними методиками, що й на констатувальному етапі); здійснено статистичну обробку отриманих у ході експерименту даних (критерій згоди К. Пірсона) та виконано їх інтерпретацію; підтверджено результативність впровадження запропонованих педагогічних умов; визначені подальші наукові плани та перспективи подальших наукових розвідок; сформульовано висновки.

Динаміку змін рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів в експериментальних і контрольних групах протягом експерименту зображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка змін рівнів сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх учителів в експериментальних і контрольних групах протягом експерименту

Компоненти	Показники	Рівні	ЕГ (%)		КГ (%)		Значення χ^2	
			Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап
Мотиваційно-ціннісний	сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів	високий	17	24	16	17	0,16	13,81
		середній	52	65	54	56		
		низький	31	11	30	27		
	сформованість мотивів до участі в розвитку громадянського суспільства	високий	11	21	13	16	0,73	8,54
		середній	57	63	53	55		
		низький	32	16	34	29		
	розвиток пізнавального інтересу до проблем держави	високий	17	25	18	19	0,16	10,10
		середній	51	61	49	53		
		низький	32	14	33	28		
Знансво-інформаційний	сформованість знань, які забезпечують функціональну громадянську освіченість	високий	18	27	17	17	0,17	13,58
		середній	41	52	43	46		
		низький	41	21	40	37		
	сформованість психолого-педагогічних та методичних знань	високий	23	28	22	23	0,22	9,62
		середній	54	62	53	54		
		низький	23	10	25	23		
	сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики	високий	13	24	12	14	0,21	12,57
		середній	34	44	36	39		
		низький	53	32	52	47		
Діяльнісно-поведінковий	здатність займати й відстоювати активну громадську позицію	високий	8	19	9	10	0,40	20,25
		середній	24	42	26	30		
		низький	68	39	65	60		
	сформованість умінь реалізувати заходи, що сприяють розвитку громадянського суспільства	високий	10	24	11	14	0,24	19,25
		середній	33	46	31	35		
		низький	57	30	58	51		
	прояв соціальної активності майбутніми учителями	високий	9	21	7	11	0,79	19,97
		середній	49	59	48	50		
		низький	42	20	45	39		

Як бачимо, на контрольному етапі педагогічного експерименту спостерігалося значне зменшення кількості здобувачів вищої педагогічної освіти ЕГ із низьким рівнем сформованості компонентів громадянської позиції, а саме: мотиваційно-ціннісного (ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів – на 20%, мотивів до розвитку громадянського суспільства – на 16%, розвитку пізнавального інтересу до проблем держави – на 18%); знаннево-інформаційного (знань, що забезпечують функціональну громадянську освіченість, – на 20%, психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних для формування активної громадянської позиції майбутніх учителів – на 13%, готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики – на 21%); діяльнісно-поведінкового (здатність займати й відстоювати активну громадську позицію – на 29%, сформованість умінь реалізувати заходи, що сприяють розвитку громадянського суспільства – на 27%, прояв майбутніми учителями соціальної активності – на 22%).

Водночас слід відзначити, що збільшилася кількість майбутніх учителів ЕГ, які мають високий рівень розвитку по всіх компонентах громадянської позиції, а саме: мотиваційно-ціннісного (ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів – на 7%, мотивів до розвитку громадянського суспільства – на 10%, розвитку пізнавального інтересу до проблем держави – на 8%); знаннево-інформаційного (знань, що забезпечують функціональну громадянську освіченість – на 9%, психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних для формування активної громадянської позиції майбутніх учителів – на 5%), готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики – на 11%); діяльнісно-поведінкового (здатність займати й відстоювати активну громадську позицію – на 11%, сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства – на 14%, прояв майбутніми учителями соціальної активності – на 12%). Отже, можемо констатувати, що в ЕГ зафіксовано суттєву позитивну динаміку сформованості громадянської позиції за всіма показниками.

Зміни, що відбулися з кількістю майбутніх учителів ЕГ, які мають середній рівень по всіх компонентах громадянської позиції, свідчать про позитивну динаміку, а саме: за мотиваційно-ціннісним компонентом (сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів – збільшення на 13%, сформованість мотивів до розвитку громадянського суспільства – збільшення на 6%, розвиток пізнавального інтересу до проблем держави – збільшення на 10%); за знаннево-інформаційним компонентом (сформованість знань, які забезпечують функціональну громадянську освіченість – збільшення на 11%, сформованість психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних

для формування активної громадянської позиції майбутніх учителів – збільшення на 8%, сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики – збільшення на 10%); за діяльнісно-поведінковим компонентом (здатність займати й відстоювати активну громадську позицію – збільшення на 18%, сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства – збільшення на 13%, прояв майбутніми учителями соціальної активності – збільшення на 10%).

У ході експерименту як нульову гіпотезу H_0 було обрано припущення, що розподіли рівнів сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх учителів в експериментальній і контрольній групах достовірно не відрізняються. Як альтернативну гіпотезу H_1 – припущення, що рівні сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх учителів в експериментальній групі достовірно відрізняються від рівня контрольної групи».

За таблицею для значення $\alpha=0,05$ і двох ступенів свободи критичне значення критерію узгодженості $\chi^2_{критич.}=5,99$. На контрольному етапі педагогічного експерименту маємо $\chi^2_{спост.} > \chi^2_{критич.}$ ($13,81 > 5,99$; $8,54 > 5,99$; $10,10 > 5,99$; $13,58 > 5,99$; $9,62 > 5,99$; $12,57 > 5,99$; $20,25 > 5,99$; $19,25 > 5,99$; $19,97 > 5,99$). Відповідно, приймаємо альтернативну гіпотезу, а нульова гіпотеза відхиляється. Отже, маємо підстави стверджувати, що впроваджена модель мала позитивний ефект, гіпотеза підтверджена.

Висновки. Здійснений під час педагогічного експерименту кількісний аналіз даних діагностування рівнів сформованості компонентів громадянської позиції у студентів ЕГ і КГ за критерієм К. Пірсона дав можливість зробити висновок про перевагу використання запропонованої моделі формування громадянської позиції студентів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу порівняно з традиційними підходами. Проведене дослідження доводить ефективність розробки, обґрунтованість представленої моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації.

Перспективним убачаємо здійснення подальших наукових розвідок в аспекті розробки та використання засобів комп'ютерних технологій діагностики сформованості досліджуваного феномену у студентів закладів вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Алексеева, О. В. (2006) Формування громадянської позиції сучасної молоді. *Педагогіка і психологія*, 2, 31-35.
- Боришевський, М., Яблонська, Т. і Антоненко, В. (2007) *Розвиток громадянської спрямованості: монографія*. Київ: Педагогічна думка.
- Гребеник, Т. В. (2011) *Управління процесом громадянського виховання студентів вищого навчального закладу* (дис. ... канд. пед. наук). Суми.
- Дьоміна, О. В. (2012) Про сутність поняття «громадянська позиція» в інформаційно-довідникових джерелах. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*, 1, 11-13. Режим доступу http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_1_4
- Козлова, О. Г. (2005) Експериментальна апробація процесу формування готовності педагога до інноваційної діяльності в умовах післядипломної освіти. *Педагогічні науки*, 37-54.
- Козлова, О. Г. (2015) Організаційні засади інноваційних процесів у системі вищої освіти. *Теорії і технології інноваційного розвитку вищої освіти : глобальний та регіональний аспекти*, 175-191. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Кокур, О. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Копаниця, О. В. і Малхазов, О. Р. (2011) *Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник*. Київ: НДЦ ГП ЗСУ.
- Косарева, Н. І. (1998) Особливості громадянського виховання студентської молоді. *Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства*, 36-42.
- Леонтьев, Д. А. (2000) *Тест смысловжизненных ориентаций (СЖО)*. (3-е изд.). М.: Смысл.
- Михайлычев, Е. А., Карпова, Г. Ф. и Леонова, Е. Е. (2002) *Педагогическая диагностика: история, теория, современность*. Ростов н/Д.: Изд-во Рост. пед. ун-та.
- Молодцова, И. В. (2004) Педагогическое обеспечение процесса становления гражданской позиции старших подростков в условиях модернизации образования. *Образование и социализация личности в современном обществе*. 178-183.
- Наливайко, Т. В. (2014) Формування громадянської позиції особистості. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту*, 2(1), 100-103.
- Остряк, М. М. (2009) Формування активної громадянської позиції студентів – майбутніх педагогів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*, 74(2), 62-65.
- Рокіцька, І. А. Шляхи формування громадянської позиції студентів у вищій школі. Режим доступу http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Rokitska.pdf
- Рязанова, М. П. (2015) Понятие «гражданская позиция»: сравнительный анализ. *Вектор науки ТГУ, Самара*, 4(23), 164-166. Режим доступу <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-grazhdanskaya-pozitsiya-sravnitelnyy-analiz>
- Сігова, А. Г. (2008) *Педагогічні умови формування громадянської позиції студентської молоді* (дис. ... канд. пед. наук). Київ: Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України.

- Снігур, Л. А. (2004) *Психологія становлення громадянськості особистості*. Одеса: Видавець М. П. Черкасов.
- Сухомлинська, О. (1999) Ідеї громадянського виховання й школа в Україні. *Шлях освіти*, 4, 20-25.
- Rokeach, M. (1973) *The nature of human values*. New York: Free Press.

REFERENCES

- Aleksieieva, O. V. (2006) Formuvannia hromadianskoi pozytsii suchasnoi molodi. *Pedahohika i psykhohohiia* [Formation of modern youth's civil attitude. *Pedagogy and psychology*], 2, 31-35. [in Ukrainian].
- Boryshevskyi, M. Y. (2007) *Rozvytok hromadianskoi spriamovanosti osobystosti: monohr.* [Development of the person's civil orientation: monogr.]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]
- Domina, O. V. (2012) Pro sutnist poniattia «hromadianska pozytsiia» v informatsiino-dovidnykovykh dzherelakh. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia* [On the essence of the concept of "civil position" in information reference sources. *Scientific notes of NDU them. M. Gogol*], 1, 11-13. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_1_4 [in Ukrainian]
- Grebenyk, T. V. (2011). *Upravlinnja procesom gromadjans'kogo vyhovannja studentiv vyshhogo navchal'nogo zakladu* (dys. ... kand. ped. nauk) [Management of the process of students' civic education of the higher educational establishment (Thesis for the Degree of Candidate in Pedagogical Sciences)]. Sumy. [in Ukrainian]
- Kokun, O. M., Pishko I.O., Lozinska N.S., Kopanytsia O.V. & Malkhazov O.R. (2011) *Zbirnyk metodyk dlia diahnostyky psykhohohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za kontraktom do diialnosti u skladi myrotvorchykh pidrozdiliv: Metodychnyi posibnyk.* [A methodic collection for diagnosing the military servicemen under a contract psychological readiness to work in peacekeeping units: a methodical manual]. Kyiv: NDZ HP ZSU. [in Ukrainian]
- Kosarieva, N. I. (1998) Osoblyvosti hromadianskoho vykhovannia studentskoi molodi. *Hromadianske vykhovannia studentskoi molodi v umovakh transformatsii suspilstva.* [Features of student youth's civil education. *Student youth's civil education in the conditions of society transformation*, 36-42. [in Ukrainian]
- Kozlova, O. H. (2005). Eksperymentalna aprobatsiia protsesu formuvannia hotovnosti pedahoha do innovatsiinoi diialnosti v umovakh pisliadyplomnoi osvity [Experimental approbation of the process of formation of teacher's readiness for innovative activity in the postgraduate education. *Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats* [Pedagogical sciences. Collection of scientific works], 37-54. [in Ukrainian]
- Kozlova, O. H. (2015) Orhanizatsiini zasady innovatsiinykh protsesiv u systemi vyshchoi osvity. *Teorii i tekhnologii innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity : hlobalnyi ta rehionalnyi aspekty : monohrafiia.* [Organizational principles of innovational processes in the higher educational system. *Theories and technologies of innovational development of higher education: global and regional aspects: monograph*], 175-191. [in Ukrainian]
- Leontev, D. A. (2000) *Test smyslozhyznennykh oryentatsyi (SZhO)* [Symposium oriented test (SOT). (3^d ed.). M.: Smysl. [in Russian]

- Molodtsova, Y. V. (2004) Pedagogicheskoe obespechenye protsessa stanovleniya hrazhdanskoj pozytsyy starshykh podrostkov v usloviakh modernyzatsyy obrazovaniya. *Obrazovaniye y sotsyalyzatsiya lychnosti v sovremennom obshchestve* [Pedagogical support of the formation process of the senior adolescents' civil position in the conditions of education modernization. *Education and socialization of personality in modern society*], 178-183. [in Russian].
- Mykhailychev, E. A. (2002). Pedagogicheskaya dyagnostyka: istoriya, teoriya, sovremennost [Pedagogical diagnostics: history, theory, modernity]. Rostov n/D.: Izdatel'stvo Rostovskogo pedagogicheskogo universiteta. [in Russian]
- Nalyvajko, T. V. (2014). Formuvannja gromadjans'koi' pozycii' osobystosti *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo un-tu* [Formation of the person's citizen position. *Scientific herald of Kherson state university*], 2(1), 100-103. [in Ukrainian]
- Ostrjanko, M. M. *Formuvannja aktyvnoi' gromadjans'koi' pozycii' studentiv – majbutnih pedagogiv* [Formation of active citizenship of students – future teachers]. Retrieved from <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=16890&chapter=1> [in Ukrainian].
- Riazanova, M. P. (2015) Poniatye «hrazhdanskaia pozytsiya»: sravnytel'nyy analiz. *Vektor nauky THU, Samara* [The notion of "civil position": a comparative analysis. *Vector Science, TSU, Samara,*], 4(23), 164-166. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatye-grazhdanskaya-pozitsiya-sravnitelnyy-analiz> [in Russian]
- Rokeach, M. (1973) *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rokitska, I. A. *Shliakhy formuvannia hromadianskoj pozytsii studentiv u vyshchii shkoli*. [Ways of forming students' civil position in high school]. Retrieved from http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Rokitska.pdf in Ukrainian]
- Sihova, A. H. (2008) *Pedahohichni umovy formuvannia hromadianskoj pozytsii studentskoj molodi* (dys. ... kand. ped. nauk). [Pedagogical conditions for the formation of student youth civic position (Thesis for the Degree of Candidate in Pedagogical Sciences)]. Kyiv: Tsentralnyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity APN Ukrainy. [in Ukrainian]
- Snihur, L. A. (2004) *Psykhohihiia stanovlennia hromadianskosti osobystosti* [Psychology of the civil personality formation]. Odesa: Vydavets M. P. Cherkasov. [in Ukrainian]
- Sukhomlynska, O. (1999) Idei hromadianskoho vykhovannia y shkola v Ukraini. *Shliakh osvity* [Ideas of civic education at schools in Ukraine. *Educational path*], 4, 20-25. [in Ukrainian]

Бушнев Юрій Сергійович

аспірант кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, Суми, Україна 40002
Тел. +38 0542-68-59-67
ORCID ID 0000-0003-3094-5091
e-mail: bushyura@ukr.net

Bushnev Yurii

post-graduate student of the pedagogy
department
Sumy State Pedagogical University named
after A. S. Makarenko,
Romenska street, 87, Sumy, Ukraine 40002
Tel. +38 0542-68-59-67
ORCID ID 0000-0003-3094-5091
e-mail: bushyura@ukr.net